

Л. М. Воловик

*к.г.н., доцент
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
olimp-geograf@ mail.ru*

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ ТА МІГРАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ СТОЛИЧНОГО РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Анотація: у статті викладено результати дослідження демографічної ситуації та міграційної активності населення Столичного регіону (на прикладі Київської області) з метою виявлення їх впливу на формування працересурсного потенціалу регіону.

Ключові слова: демографічна ситуація, міграційна активність, працересурсний потенціал, народжуваність, смертність, відтворення населення, статева, вікова структура.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Послідовна зміна таких демографічних процесів, як народжуваність і смертність, є основою безперервного оновлення поколінь людей, або відтворення населення. Але на сучасному етапі розвитку демографічної науки утвердився дещо ширший погляд на відтворення населення, згідно з яким крім природного його руху враховуються просторовий (міграція) та соціальний (зміна соціальних структур, соціальна та професійна мобільність) рухи [4, 8].

XXI століття ознаменувалося суттєвими соціально-економічними змінами, однією з яких є формування нових вимог до якості робочої сили. Це потребує формування відповідного рівня трудових ресурсів регіону, їх фаховості та кваліфікації. На це впливають ряд чинників: демографічні, соціальні, економічні. Демографічні чинники є основою формування трудового потенціалу Столичного регіону, тому важливо дослідити тенденції зміни чисельності, середньої тривалості життя населення, статеву та вікову структуру, міграційну активність, оскільки саме ці показники позначаються у

структурі трудових ресурсів регіону, можливостях їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням демографічних і міграційних процесів в Україні займаються вчені багатьох наукових закладів, зокрема Інститут демографії та соціальних досліджень НАНУ, Інститут регіональних досліджень НАНУ, Інститут географії НАНУ, які розробили методологічні основи перепису населення та організації цього процесу, методики оцінки працересурсного потенціалу України, працюють над вивченням проблем у регіональному розрізі [1,8]. Проте існує ряд відмінностей як у тенденціях демографічного розвитку, міграційної активності населення регіонів, так і в особливостях формування їх трудового потенціалу. Ці питання потребують подальшого вивчення.

Формулювання мети і завдань. Мета дослідження демографічних процесів і міграційної активності населення полягає в оцінюванні їх кількісних та якісних змін, ступеня поширення та прояву, визначенні закономірностей розподілу, розвитку та взаємозв'язку в контексті формування трудового потенціалу регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Демографічна ситуація у столичній Київській області, з одного боку, є проявом природного руху населення, особливостей його відтворення та тенденцій у демографічних процесах адміністративних районів, з другого – це результат їх соціально-економічного розвитку, можливостей зайнятості населення, формування місцевих ринків праці. Вплив столиці на формування демографічної ситуації у регіоні доволі значний, оскільки для економічно активного населення, особливо у молодому віці, є можливість працевлаштування за відсутності робочих місць у районах, належної оплати праці, хоча відстані до столиці є доволі значними. Таким чином посилюється міграція населення, що значно впливає на відтворення місцевого населення. Важливу роль відіграє також якість життя населення, привабливість міського способу життя, зокрема для молоді. Особливості демографічної ситуації формуються під дією таких чинників, а саме: структури і спеціалізації господарської діяльності,

зайнятості населення, місцеположення району, розвитку соціальної сфери, екологічної ситуації [2,5].

Стан демографічних процесів віддзеркалює значною мірою відтворення населення у Київській області. Слід зазначити, що в історичному минулому на цих землях спостерігалася стійка тенденція до зростання населення. Це зумовлювалося сприятливими для життя населення природними умовами і наявними ресурсами, географічним положенням та іншими чинниками. Загальний приріст населення відбувався за рахунок стабільного збільшення чисельності міських жителів. Темпи цього приросту поступово зменшувалися. Кінець ХХ ст. став переломним етапом, коли приріст населення змінився його стійким і довготривалим щорічним зменшенням. Це особливо характерно для останніх десятиліть.

Відбувається постійне зниження природного приросту та чисельності населення. Це призводить до загострення не лише демографічної, а й соціальної та економічної ситуації області, зумовлює наростання суперечностей. З'являються незворотні негативні зміни в демографічному розвитку адміністративних районів, особливо віддалених від столиці, спостерігається новий цикл відтворення населення за умов його постійного зменшення [3, 6].

Період 1995-2012 рр. характеризувався скороченням загальної кількості постійного населення області (на 6,2%), темпи якого були нижчими, ніж у середньому в Україні (на 7,7%). Якщо у 1995 році від'ємний природний приріст населення (мінус 6,9 осіб у розрахунку на 1000 жителів) поєднувався з від'ємним сальдо міграції (мінус 1,4 особи на 1000 жителів), то у 2012 р. він становив – 4,7 і компенсувався позитивним сальдо міграцій (0,6 особи).

Загальне погіршення демографічної ситуації області зумовлено падінням рівня народжуваності і підвищенням показників смертності. Зокрема, за 1995-2012 рр. чисельність народжених істотно скоротилася і у 2012 році становила 12,0 осіб у розрахунку на 1000 населення, зокрема у міських поселеннях – 12,1, а у сільській місцевості – 11,6 осіб. Для таких

адміністративних районів, як Переяслав-Хмельницький, Згурівський, Богуславський, Кагарлицький, Поліський, Іванківський, цей показник ще нижчий і становить відповідно 8,5; 9,6; 10,2; 10,4; 10,8; 10,9 народжених на 1000 населення. Характерною особливістю деяких районів є досить висока смертність населення. При середньообласному показнику кількості померлих на 1000 населення –16,7 осіб, у Поліському районі – 28,2, Іванківському районі – 26,1, Фастівському – 26,0, Макарівському – 25,0, Переяслав-Хмельницькому – 24,8, Згурівському – 24,2 особи на 1000 населення. Тоді як у приміській зоні – Обухівському районі цей показник 13,9 осіб, м. Бровари – 10,3, м. Ірпінь - 11,4, м. Бориспіль – 12,3 особи на 1000 населення. Кількість населення у Білоцерківському районі та пристоличному Бориспільському районах майже однакова, проте у Бориспільському районі у 2012 році народилось 617 дітей, а у Білоцерківському – 496, померло у Бориспільському районі – 1011 осіб, а у Білоцерківському – 1163 особи. Впродовж 1990 – 2012 рр. коефіцієнт смертності змінився з 13,1 до 16,4 осіб на 1000 населення, що значно більше, ніж у середньому по Україні (15,1 особи на 1000 населення). З 1995 року загальний коефіцієнт смертності починає збільшуватись (з 13,1 до 16,7 осіб на 1000 населення у 2012 році), у міських поселеннях він становив 12,7, а в сільських – 23,0.

Упродовж 1995 – 2012 рр. смертність дітей у віці до 1 року зменшилась (з 11,4 у 1995 р. до 7,1 осіб на 1000 народжених у 2012 р.). У 2012 році збереглися тенденції до зниження загального коефіцієнта смертності немовлят, який становив 7,0 на 1000 народжених проти 14,7 у 1990 році. Особливості вікової структури шлюбності і режим їх тривалості певною мірою впливають на зміни у структурі народжуваності за віком матері. Зниження шлюбності у досліджуваній Київській області пов'язане із труднощами адаптації населення до соціально-економічних змін. Кількість зареєстрованих шлюбів у розрахунку на 1000 наявного населення (7,5 шлюбів у 2012 р. проти 8,9 - у 1995 р.). Спостерігається ріст питомої ваги народжених у матерів, які не перебували у зареєстрованому шлюбі, у

загальній чисельності народжених їх частка зростає з 5,2 у 1990 році до 19,4 у 2012 році. Основна частка позашлюбних дітей припадає на вікову групу 30 – 34 роки.

Слід зазначити, що упродовж тривалого періоду питома вага жінок у загальній чисельності населення переважала. Це стосується усіх вікових груп. При цьому серед міського населення перевищення кількості жінок над кількістю чоловіків має місце з 17- річного віку. Серед сільського населення перевищення кількості чоловіків спостерігається в усіх вікових групах від 1 до 40 років. Зазначені показники в різні часові періоди змінювалися.

Одним з головних показників, що характеризує демографічну ситуацію є статеві-вікова структура. У 2012 р. середній вік населення Київської області становив 39,8 років, у тому числі чоловіків – 36,8, жінок – 42,3 роки. Населення у віці молодшому за працездатний становить 15,3 %, працездатне населення – 54,1%, старше за працездатне 30,6%. Відбувається зниження частки населення допрацездатного віку і значне зростання частки населення після працездатного віку. Варто зазначити, що лише у Бородянському районі частка населення у працездатному віці відповідає середньообласному показникові – 60 %, у Баришівському – 58,2 %, у всіх решти адміністративних районів Київської області він менший 55 %. Вікова структура населення характеризується низькою часткою населення у віці молодшому за працездатний. При середньообласному показникові – 15,5 %, у Бородянському районі – 15,8 %, Миронівському – 16,0 %, Рокитнянському – 17,1 %, Ставищенському – 17,1 %, Таращанському – 16,5 %, Тетіївському – 17,7 %, Фастівському – 15,9 %, а у Переяслав- Хмельницькому та Білоцерківському районах по 13,5 %. Високою є частка населення у віці старшому за працездатний. У Київській області цей показник – 24,5 %. У Білоцерківському районі – 34,0 %, Переяслав- Хмельницькому і Поліському по 33,2 %, Володарському і Згурівському по 31,6 %, Кагарлицькому, Макарівському, Миронівському і Таращанському по 30 %.

Характерною особливістю адміністративних районів столичної області є

різне демографічне навантаження. Слід зазначити, що у пристоличних районах: Києво-Святошинському, Обухівському, Бориспільському на 1000 населення припадає відповідно 277, 284, 287 пенсіонерів, у Таращанському ж – 420, Рокитнянському – 423, Іванківському – 397 пенсіонерів. Кількість працездатного населення віддалених районів значно менша, ніж у пристоличних.

Зменшення питомої ваги дітей при одночасному зростанню частки осіб після працездатного віку засвідчує стійку тенденцію постаріння населення. При збереженні нинішньої тенденції трансформації статеві-вікової структури населення і зниження його природного приросту в майбутньому можливе подальше зростання питомої ваги осіб після працездатного віку, що посилить постаріння населення Київської області [6,8].

Нинішній стан демографічної ситуації Київської області характеризується подальшим загостренням проблем природного відтворення населення.

Аналіз вікового складу чоловіків і жінок показує, що вікова структура жінок «старіша». Молодші вікові групи серед жінок займають меншу частку, ніж серед чоловіків, а серед осіб старшого віку більше жінок. Зазначені відмінності вікового складу чоловіків і жінок пов'язані зі статевими диспропорціями у вікових групах. Це негативно позначається на відтворенні населення Київської області у цілому. Збільшення частки осіб старшого віку і зменшення частки дітей у структурі сільського населення області відбувається значно швидше, ніж міського. Це пов'язано зі швидшим зниженням народжуваності на селі порівняно з містом, що призводить до зменшення абсолютної чисельності дитячих вікових груп. Крім того, більша, порівняно з іншими віковими групами, міграція осіб працездатного віку з віддалених районів до столиці чи приміської зони зумовлює зменшення абсолютної чисельності населення працездатного віку і збільшення частки непрацездатних.

Демографічна ситуація у Київській області значно залежить від

соціально-економічного розвитку цих районів. Безробіття, низький розмір заробітної плати порівняно зі столицею, недостатній рівень охорони здоров'я, екологічна ситуація істотно впливають на демосоціальні процеси і спричиняють відтік населення. Характерною особливістю адміністративних районів Київської області є те, що починаючи з 1995 року відбулося зростання міграційної активності населення. Середньообласний показник за всіма напрямками міграції на 01.01.2012р. становив: прибулих – 23887 осіб, вибулих – 21743, приріст 2144 особи. У переважній більшості районів Київської області кількість вибулих осіб переважала над прибулими. У Рокитнянському районі цей показник становив – 194 особи, Макарівському – 319, Володарському – 130, Ставищенському – 135, Сквирському – 228, однак Фастівському – 70. Міграційна активність населення столичної області досить висока. У структурі міграційних потоків адміністративних районів переважають внутрішньорегіональна та маятникова міграції. Маятникова міграція значно менша порівняно з приміською зоною, однак вона є в таких районах як, Баришівський, Бородянський, Фастівський, Переяслав-Хмельницький, котрі ближче розміщені до столиці. Транспортна доступність сприяє цьому виду міграцій населення до столиці чи її приміської зони. Аналіз маятнкової міграції показує, що доволі розвиненими є трудові зв'язки цих районів зі столицею. Наприклад, з Переяслава-Хмельницького щоденно виїздить 400 осіб, Яготина – 450 осіб, Баришівки – 250 осіб, Фастова більше 1,5 тис. осіб. У таких районах як, Тетіївський, Таращанський, Сквирський, Ставищенський міграція до столиці дещо нижча. Це пояснюється їх віддаленістю та гіршою транспортною доступністю. Характерною є сезонна міграція населення до столиці, особливо для робіт у будівельній галузі. Внутрішньорегіональна міграція здійснюється переважно до столиці. Причиною є працевлаштування або поліпшення умов праці, підвищення життєвого рівня, бажання одержати освіту, набути нову спеціальність тощо.

Висновки з даного дослідження. Київська область є територією

активного припливу населення, особливо з інших регіонів України. Це пов'язано з наближенням до столиці, працевлаштуванням, кращими умовами для розвитку бізнесу.

Важливими умовами зменшення міграції населення є підвищення рівня соціально-економічного розвитку адміністративних районів Київської області, створення робочих місць, особливо у АПК, розвиток виробничої, соціальної та ринкової інфраструктури, використання внутрішніх ресурсів. Особлива увага має бути звернена на свої – місцеві центри активізації розвитку. Створення таких умов певною мірою нормалізують процеси природного і механічного відтворення населення, сприятимуть поліпшенню демографічної ситуації.

Література:

1. Богорад О.Д., Невелєв О.М., Падалка В.М., Підмогильний В.М. Регіональна економіка [Словник-довідник] / О.Д.Богорад, О.М.Невелєв, В.М.Падалка, В.М.Підмогильний. – К.: НДІ соц.економ. проблем міста, 2004. – 346 с.
2. Боже-Гарньє Ж., Шабо Ж. Очерки по географі городов / Ж. Боже-Гарньє, Ж. Шабо. Перевод с франц. – М., 1967. – С.58 -88.
3. Буличева Т.В. Особливості делімітації меж столичної регіональної системи розселення / Т.В.Буличева // Матеріали наук. - практич. конф. «Суспільно- географічні проблеми розвитку продуктивних сил України» (Київ, 15 – 16 травня 2001 р.). – К., 2001. – С.131 – 132.
4. Воловик Л.М. Взаємодія центру та периферії: суспільно-географічні підходи до дослідження (на прикладі Київської області) / Людмила Михайлівна Воловик // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 4. – Географія і сучасність. – Випуск 12(22), 2009. – С.139 – 147. Доценко А.І. Концепція розселення населення / Анатолій Іванович Доценко. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – 72 с.
5. А.І.Доценко, В.Т.Зінич, О.Т. Великохатько, В.Л.Танцюра, Т.Г. Кравцова. Регіональне розселення в Україні : стан і прогноз / За ред. чл.-кор. НАН України, д.е.н., проф.. Б.М.Данилишина. – К.: РВПС України НАН України, 2007. – С. 38 – 47.
6. Доценко А.І. Основні напрями соціально-економічного розвитку малих монофункціональних міст України / Анатолій Іванович Доценко // Український географічний журнал. – К., 2011. – С.51 – 56.
7. Нагірна В.П. Про програму комплексного розвитку сільських територій України / В.П.Нагірна, М.І.Фашевський // Розбудова держави. – 1997. - №5. – С.31 – 34.
8. Нагірна В.П. Територіальна структура господарства і розселення населення: ретроспектива і сучасні реалії/ Валентина Петрівна Нагірна // Український географічний журнал. – К., 2009. - № 1. – С.36 – 41.